Betydelsen af Sveriges Adel uti dess Historia

En betraktelse för dagen.

Ny Upplaga.

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta verk kallas för *Ny upplaga*, då den är ett utdrag från *Freja, politisk och litterär tidskrift* 1841. Den har digitaliserats i januari 2016 från Bayerska Stadsbiblioteket av Google Books och anpassats för Projekt Runeberg i oktober 2016 av Ralph E.

BETYDELSEN

AF

STERIOES ADSL

UTI

DESS HISTORIA.

EN BETRAKTELSE FOR DAGEN.BETYDELSEN

'AF

SVERIGES ADEL

uti

DESS HISTORIA,

EN BETRAKTELSE FÖR DAGEN.

Ny Upplaga.

%

LUNDBERG & KOM1'. t S 4 é.FÖRORD.

Första Upplagan af denna Skrift är införd Tidningen Freja för är 184i.Den Asiatiska idén om Adel, har icke i Sverige blifvit införd med väpnad makt och stödd på eröfringens rätt, ehuru den leder sitt ursprung utifrån. Det var den Odinska invandringen, som i Sverige införde äfven begreppen om andra företräden än den personliga dugligheten. Egentligen uppkom Svenska statsförfattningen icke såsom de flesta andra på en gång och genom en hjeltes kraft. I Sverige lefde en mängd af oberoende odalmän, hvar på sin egen grund, och förenade sig småningom till allt större samhällen. Det var först då dessa samhällen, härader och fylken, uppnått en viss fulländning inom sig, som Upsalakonungen Ingiald förenade dem till ett större rike, der dock hvarje landskap behöll sina särskilta lagar, sin i viss mån oberoende författning. Ätt det hedniska Sverige redan vid Ingialds tid uppnått en högre grad af kultur, än man kunnat finna hos mängden2

af de öfriga VestEuropeiska folkslag, hvilka Romrararne kufvade, bevisas af de gamla lagarna: i dem finner man bevisen på ett ordnadt samhällsskick, på rena seder, på känslan af sträng rättvisa. Folket utgjordes då af de egentliga odalmännen, de sjelfägande bönderne, af hvilka hvar och en ansåg sig för kung i sitt hus och öfver sitt

husfolk. Af trälarne, som till en början utgjordes af krigsfångar, och hvilkas mängd med sådane förökades och underhölls, utbildade sig en särskild kast, likväl icke så oförenligt skiljd från de egentliga odalmännens, att den icke kunde förvärfva både frihet och jord. I allmänhet var det naturligt, att denna kast, då samhället mera utbildades, skulle vinna allt högre medborgerliga rättigheter och slutligen sammansmälta med odalmännen, så framt jcke de sednare lyckades att ordna ett feodalsystem, hvarigenom trälarne för evigt skulle stängas ifrån friheten ock aldrig kunna blifva Lausingin och Frelsingia (frigifna.) Men det låg icke i Nordbons lynne att utöfva ett lumpet förtryck. Svensken kan vara hård och grym, men att sätta våldet i system, dertill passar icke hans »sinne. Odalbönderne, som utgjorde kärnan och stammen af Svenska folket, ledo likväl snart intrång i sina rättigheter och sitts

anseende, af en ny kast, hirdmännen, som förnämligast infördes af Asarne. Till en början bildades Konungarnes hird eller hof, af de yppersta kämparne, i synnerhet så länge konungamakten egentligen var inskränkt till anförarskapet i krig. Men då Äfven inre angelägenheter kräfde konungamaktens mellankomst, då icke blott låge» skulle skipas, hvilket skedde af odalbön-dernes egne lagmän, utan andra författningar hand hafva s och åtgärder vidtagas, hvilka icke kunde blifva föremål för rättegångar, erfordrades af hirdmännen andra egenskaper, än blott krigiska. Deras beröringar med folket, vid uppbördsstämmor och Konungens gästningsbesök blefvo allt tätare och kräfde å deras sida en myndighet, hvilken låg i sakens natur, men som ofta, då den icke af lag var stadgad, bestriddes af allmogen. Deraf dessa vanliga uppträden, att de, som utskickades af konungarne att uppbära skatt och afhandla med allmogen, ihjelslogos eller bortdrefvos. Liksom hirdmännen utgöra början till adelsståndet, så utgöra dessa uppträden de första symptomerna af en reaktion emot Adelns myndighet. Denna reaktion blef dock icke utbildad och det utgör egentligen Adelns största vinst, att den kunnat slingra sig fram genom densamma, och just på grund4

af allmogens motspänstighet förskaffa sina rättigheter bekräftelse af konungamakten.

Konungarne sökte att ordna sin hird efter utländska mönster, som de vid christendomens införande, lärde att känna, och då hirdmännen, utom den bättre vapenöfning de alltid hade tillfälle att erhålla vid Konungens hof, der deras tid icke var upptagen af jordbruket, äfven hade tillfälle att mera lysa med ett öfverflöd, som ur odalmannens hus småningom uppsögs till hofvet, då det (öfverflödet) icke mera underhölls af vikingsfärderna, var det naturligt att glansen om icke makten skulle alltmera komma att falla på hirdmünnens sida. Bönderne uttalade mer än en gång sin opposition mot de adliga anspråken, som då, likasom alltid, sökte att skjuta konungamakten framför sig. Uppträdet med Thorg-ny Lagman vid Mora stenar bevisar det. Men sjelfva konungamakten var icke ännu rätt utbildad i en adlig anda, så länge riket var valrike. Det var derföre de adliga slägterna, sedan de lyckats att förvärfva sig ett slags eganderätt inom hofvet och dess befattningar i stället för till odaljor-den, sökte att, så länge valrätten fortfor, begagna den för sitt inflytande; men då den måste uppoffras, i bestämda privilegier sökte skydd för sina anspråk. Denna brytning11

i förhållanderna just vid ChristendomenS första införande i Sverige, var en djup o-lycka för landets välstånd och folkets odling. Det var adeln, som på en gång hejdade utvecklingen af en äkta fosterländsk anda, sådan den ville framskjuta ur de gamla lagarna, och röjde rum för depapistiska ränker, genom hvilka folket småningom bragtes under vidskepelsens och fördomarnas ok. Dels genom sitt läge och dels genom sitt lynne tycktes Svenska eller rättare Skandinaviska folket — ty naturen har ämnat Skandinavien till ett folk — vara bestämdt att intaga ett rum bland verldens förnämsta sjöfartsidkande folkslag. Den vilda råhet, som låg i idén af Nordboames vikingståg, skulle lätt, genom en nödvändig hyfsning under beröringen med och motståndet af bildade folkslag, blifvit förvandlad till en ädlare, rten lika djerf verksamhet på handelns stormiga vägar öfver verldshafven. Ben bildning, som vikingar och. väringar hemförde efter sina bedrifter i österlanden, begynte redan att gripa om-* kring sig. En mängd af Christne funnos i landet, innan ännu någon kyrka var grun-> dad. De vikingsfärder, som nordens ynglingar företogo, skulle sjelfmant, i den mån christendomen rotfästade sig i sinnena, an-i tagit en fredlig och merkantil karakter, om12

åe fått fortgå på området af enskild omtanka och personlig håg och beslutsamhet. Men hela denna riktning

förändrades genom inflytandet från konungamaktens omgifning. I de så kallade "skeppsredornen (som också hpro namn af Leding och Hamnelag, och som gingo ut på utrustningar för allmän räkning och i större skala) fans ea inrättning, som erbjöd en förträfflig anledning att åt Thignarmännen, Konungens hofmän, förvärfva myndighet, inflytande och inkomster. Den enskilte odalbonden hindrades från resor för egen räkning, medan ett Konungens ombud gjorde anspråk på hans krafter för allmänna härfärder. Detta Konungens ombud utgjordes af en "Styris-ihafiie", som icke blott hade makt att råda öfver bönderne på sjön, utan äfven erhöll ett särskilt boställe skatlfritt. Vi se häruti början till förläningsrätten, hvarigenom iden nationella utbildningen alltmera drefs till en skef riktning, och som så ofta missbrukades till stämplingar för landets undergång, att det i sanning är ett underverk, att äanu ett fritt Svenskt folk kau finnas.

Sedan exemplet sålunda var gifvet, måst» feamatstringen och mognaden af ett systefti af förläningar å| den af Konungens wjjgif-Mngj &ßffi r«ro hoaosk aagepuaa elfer s^b7

tiga, vara en naturlig följd. Icke blott hamnfogden, Styrishafne, utan andra fogdar sökte skattfria boställen. "Hemman, tjenliga till att sålunda förlänas, erbjöd Upsala öde, och kom blott sjelfva skatt friheten i gån g, så blef det en fördel, som lockade sjelfva odalbonden in i Thignarmän-nens skara, om han kunde få befrielse från skatten, hvilken i samma mån ökades på de ofrälse, som skattfrihet förlänades åt frälsemän. Sedan odalmäns söner, kanske till en början blott i afsigt att erhålla en uppfostran , som det afskaffade bruket att göra en vikingsfärd för egen räkning förut erbjudit, blifvit öfverlemnade åt Konungarne, hegyn-te desse att anse icke blott sina Hird- och Thignarmän, utan äfven bönderne for sina män. Man finner detta af Äke Bondes samtal med Kung Erik. Åke hade åt den unge Norr-ske Konungen Harald, då den gamle Svenske Konungen tillika med honom gästade Åke, öfverlemnat sin son, medan han sjelf följde Erik. "Vet du icke, att du är min man i" frågade den förtörnad© Svenske Konungen vid afskedet. Bonden sade: "Efter du påminte mig, att jag skulle vara din aian, så må du snarare veta ätt du är min man." Det var den sjelf rådande odalmannens rena och ärliga svar; men det retade KttMBgen, som hägg hamm tül döde. Mans

finner likväl, att bönderne ännu, helst dà de voro samlade i massa, icke blott på allshärjar tinget, utan vid landskapstingen, häfdade sitt oberoende och vidhöllo sin rätt att sjelfva gifva sig lagar. Deras lagmän, som alltid skulle vaka för deras bästa, bibehöllo sitt anseende så stort, att detta embete allt mera begynte leka i de förnämare slägternas ögon. Vi finna slutligen att adelsmännen vunno äfven denna nya bana åt sin verksamhet.

Att äfven bland de frälsemän, som blefvo lagmän, funnos ädla karakterer, är en oneklig sanning, och det kan icke heller nekas, att Sveriges Adel har mången enskild stor man att uppvisa; men så snart ett särskilt kast- eller ståndsintresse får inrota sig jemte det stora fosterländska, •lider det sednare intrång och rycker verksamheten på sned, så att hvad individen tänkt och handlat i god afsigt och med ärlig kraft, begagnas af andra till helt andra ändamål.

De Svenska lagarna, som bort utbilda landet till en kulturstat, sådan, som Island en tid visade sig, och hvartill alla ämnen bättre funnos i Sverige, än der i det af Nordens innevånare koloniserade polarlandet, användas alltmera, under sken att be-:trygga äfven bondens rätt, till bildandet9

och befästandet af adeliga företräden och privilegier. Mest skärande ocli olycksbrin-gande visar sig (Jet privilegierade frälseståndets ställning, då dess förhållanden närmade sig de utländska mönstren och en ny generation af främmande adelsmän med sina idéer och seder inympades pä Svenska folket. Det var Folkungaätten, som företog sig att bereda och småningom försöka denna inympning. Den kraftfulla ympen inträngde snart djupt i moderstammen, och sög, såsom en äkta parasitväxt, den gamles ädlaste safter, medan den framstack sina glänsande blomster bland de mossbelupna stamgrenarnas löf.

Det var genom de katolska presternas inflytande, som allmogen 115^ lät afväpna sig. I ett vildt och oroligt tidehvarf föranledde naturligtvis seden, att beständigt gå i vapen, mången tvist, mången blodsutgjutelse; men den hade kunnat bibehållas utan fara för allmänna säkerheten, om den blifvit genom en christlig anda förädlad till ett mera allmänt chevaleri i dess bästa och ädlaste bemärkelse. Men, ty värr I värdet endast en vanartad och oren flägt af che-valeriets anda, som framträngde till Skandinavien. Ett ännu mera listigt steg, än afväpningen, ryckte

helt och hållet makten ur allmogens händer: Lagmännen drogos in10

i Rådet. I början tycktes det, som Regeringen derigenom skulle komma i närmare beröring med folkets försvarare och tale-män samt närmare lära känna allmogens behof. Också följdes Lagmännen af allmogens gamla förtroende, fastän deras intressen numera blefvo mera skiljda ifrån <less. Men snart tog sig Rådet en högre myndighet. Det ville anse sig såsom Sveneka folkets representanter. Då Rådet förklarade sig föra nationens talan och fatta heslut på dess vägnar, kunde det icke förefalla onaturligt, att Magnus Ladulås 1280 förböd någon okollad att infinna sig vid Riksdagarna. Sveriges lagstiftande makt och beskattningsrätten utöfvades således numera af Herredagar. Landet blef under Magnus formligen skattlagdt. Den ordning, som i följo deraf begynte råda i det förut oroade landet, föreföll sjelfva allmogen i begynnelsen behaglig. Bönderne kände icke, hvad för rättigheter de i sjelfva verket" uppoffrade för att köpa sig en persønlig trygghet i de osäkra tiderna. Men snart Jingo de erfara hvarthän de nya inrättningarna ledde.

Allmogens egentliga skatter (Lednngs-lama, Skeppsvist, Attugäld, Gengärd, Gäst-aiing, Tings-lama och Budkafle) hade blifvit ordnade, så alt i synnerhet "gästuingon*17

Icke lemnade bonden i händerna på en nyckfull hofman, som besökte honom för att preja honom. Men just då man till ett mera bestämdt belopp lärde känna skatterna, blef det ett önskvärdt mål för de slugare att undandraga sig dessa. Konungens tjenare voro befriade eller frälste från skatten, och då Konungen måste grunda sin krigsmakt icke såsom fordom på de beväpnade odalmännen, utan på en stående här, som alltid kunde användas äfven emot folket, inrättades rusttjensten. Genom Folkungarnes förräderi, som af Magnus blodigt straffades, erhöll han tillfälle att bemäktiga sig deras förverkade gods. Han kunde sålunda utdela ojemförligt större förläningar, än förut kunnat äga rum, utan att skatternas belopp i sin helhet förminskades för staten. En mängd lycksökanda Tyskar inkommo i riket, lysande af den tidens råa prakt och utmärkta i det slags ridderliga öfningar, som answgos uteslutande förtjena heder och anseende. Den praktälskande Magnus emottog dem och skänkte dem förläningar. Derigehdm kommo icke allenast en mängd af rikets gods i främlingars händer, utan flera idéer, som bäst skulle varit borta, infördes af dessa. Dit hörde begreppen om adliga och ridderliga värdigheter ooh företräden, om frihet för all konungslig12

rätt, så att adelsmannen skulle vara kung öfver sin landtbo m. m. "Adelhären", utgörande riddare och svenner med deras hofmän , skulle vara rikets hufvudstyrka, medan det lättare rytteriet ("skyrännarebane-ret11, som det kallades) och fotfolket endast i nödfall, och då man ur huse, fördes emot fienden. För att icke alltför mycket stöta de gamle odalmännen för hufvudet, tilläts också dem att frälsa sitt hemman genom att rusta för detsamma; men de måste utgöra en särskild klass, under namn af "allmänneliga frälsismän." Namnet "ofrälse11 uppkom, och blef alltmera nedsatt och föraktadt, då adelsmännen fordrade att uteslutande heta "friborne män.11 Det var på sådant sätt, som Folkungaregenterne utbildade den Svenska aristokratien, denna hydra, som, ehuru en och annan Herakles stundom afhögg några af dess hufvuden, likväl framstack nya och giftigare, för att suga landets merg, göda sig af allmogens svett och pråla med folkets utpressade tillgångar.

Nu begynte Adeln att allt mera kraftigt yrka sina företrädesrättigheter såsom sjelf-rådande och envåldsherrar. Öfver hela Sverige spridde sig en mängd små herrskaper, hvilka ville anses såsom sjelfständiga och oberoende herravälden, endast genom sia13

vidd olika konungariket: de stolta herrarne befästade sina borgar och företogo sig att inom dera trotsa allt intrång, allt öfvervälde. De slöto frid och förklarade krig allt som dem lyste. Så förklarade Nils Clas-son Rönnow till Wik helt enkelt England krig, emedan ett af hans skepp blifvit taget af Engelsmän. Genom inbördes förbund befästade de förnämsta af Adeln sin makt. De bekräftade dessa förbund till inbördes stöd och förkofran på folkets bekostnad genom heliga och dyra eder. Genom att befordra hVarannans fördelar, ryckte de allt flere lan från kronan, hvars inkomster också, genom den frälsenatur som Adelns gods ikläddde sig, förminskades. Då bisprungo Adelsmännen, som riktat Sig af länen, regenterna med lån, mot panter af Slott och nya gods. Äfven Tyska riddare och äfventyrare, som ägde eller vunno någon penningsumma, kommo för att söka förtjenst i Sverige , i idet de genom panträtt förskaffade sig län af de behöfvande konungarne. Bo Jonson Grip hade genont alla möjliga medel

samlat en oerhörd egendom. * Han var den tiden Sveriges Roth-schild. Utan hans samtycke och bistånd kunde regeringen ingenting uträtta och ef-tertøans död tillsatte hans testamentsexe-kutorer ea ny regent i Sverige och fördref-14

vo den ciste Folkungen Albrekt, Under Kalmare-unionen, då utländska regenter Skulle styra i Sverige, hoppades adeln ett gyllene tidehvarf. Ridderliga värdigheter, nya län och nva tillfällen att utsuga landet erbjödo sig åt dem, som förstodo ätt hålla sig framme. Det infördes ordentligen i privilegierna, att icke ens regenten skulle få köpa eller panta till sig och kronän något frälsegods, alldenstund ridderskapet och frälset derigenom förnedrades. Konungarne måste derföre, liksom adeln, genom våldgästning och gärder, kastade på allmogen, söka sina intrader, och de, som drogo rikets tunga, fingo heta "ofrie, ofrälse och van-bördige." Bondenamnet, förut så hederlig!, råkade derigenom småningom i förakt. Likväl visade sig ännu, att allmogen utgjorde folkets kärna, då Engelbrecht trädde i spetsen for densamma. Det Var en strimma af frihet, af en sann och ädel frihet, stödd på menskliget och rättvisa, som då uppgick öfver Sverige. Men detta norrsken försvann snart 2 det fördunklades af adelns ränker och den ädle frihetshjälten foll för en fanatisk a-delsmans nidingshand. Allmogen sörjde, men fältet var nu öppnadt for ch mängd af listiga anläggningar, hvarigenom adelsmännen sins emellan täflade om rang och företräde: endast i ett voro de eniga, att un-21

dertrycka de ofrålse. Sturarne, ehuru af adelig härkomst sjelfva, insågo dock allmogens värde och sökte en skönare, mera fosterländsk ära i Engelbrechts spår, än den toma rang som förlänades af en utländsk konungs riddarslag. Sturen fick derföre uppbära den öppna förebråelsen, 11 att han ville göra bönderne till herrar, dem naturen ämnat tiil skattsln/ldige och trälarDet var aristokratiens grundsats, o-förställdt uttalad, och denna grundsats uppenbarade sig alltjemt i Svenska adelns offentliga och enskilda åtgöranden! Huruvida den ännu hunnit utplånas ur Svenska a-delsmännens bröst, lär väl tiden utvisa.

Adelns framsteg på förtryckets bana hän>-mades väl något af en mordengel från Danmärk, den förfärlige Christiern tyrann. Denne konungs personliga karakter är visserligen en af de mest förderfvade, som uppenbarat sin verksamhet i Sverige; men mot allmogen visade han intet hat. Han rasade som en negerhöfding mot sina hofmän och de förnäma, men att han icke var hatad af allmogen, röjde sig i många förhållanden, särdeles i Norrige, då han gjorde sitt försök att återtaga de nordiska kronorna, från hvilka han blifvit förjagad. I Engelbrechts spår, såsom hjelte och befriare trädde Gustaf Wasa; men den store16

mannen, förblandad af sina medfödda fördomar, utförde icke det storverk till hvilket omständigheterna tycktes inbjuda en ande, stor som hans-: det var grundandet af en fri och nationel statsförfattning. En mera ensidig riktning»-måste Gustafs regering erhålla, genom» hans strid mot katolska kyrkan: han måste, för att kullslå hierarkien, sätta aristokratien emot densamma. Men de n.ånga upproren visa, att allmogen icke kände sig belåten. Det var icke så egentligen æot kung Gustaf sjelf, ty hans personlighet var både älskad och vördad, som mera emot utsigterna af en förnyad eller åtminstone fortfarande träldom under adeln, som folket ville resa sig. Allmogens tänkesätt uttalade sig i den hotelsen från Småland, att i Sverige skulle resas Ilunahär, det vill säga, hvarje vapenför bonde skulle draga ut, för att utrota all adel och rensa landet från herrar. Att denna sinnesstämning djupt bekymrade och grämde konungen, som ingalunda af-.klädt sig sitt adelskap utan allenast lyftat sin sköld öfver alla de andras, visar hans beslut att lemna riket. Genom ansträngningar till det yttersta, måste nu ad«lit dämpa allmogens resning, och då det var verkställdt, ansåg Gustaf Sveriges rike såsom sitt arf och eget, förordnade om det17

i sitt testamente alldeles som en adelsman delar sina gods emellan sina söner oeta sätter en främst, för att bibehålla namnets glans och anseende. Det kunde gå an den tiden. Men då hans stora ande var gången från jorden, fingo hans söner skörda frukterna af den gamles envishet att icke af-två sig de adliga fördomarna. Samma a-del, som Gustaf Wasa ryckt ur det blodiga stoft, dit Christiern nedtrampat den, såg med afund Wasasönernas makt och glans: ränker smiddes, blod utgjöts, äfven kungligt, och adeln uppträdde med sina principer i öppen fejd mot konungamakten.

Adeln kallada sig Stöder och medleda-mot till Sveriges Krona och Rike, medan de ofrälse Stånden hette Menige

Riksens I]nder duntr. Till adelns upphöjelse bidrog ytterligare grefve- och friherrevär-digheternas införande. "Medledamöterna" hade derigenom kommit ännu ett steg högre npp på throntrappan oeh närmare kronan. Men då Konung Erik, ehuru slutligen hemfallen åt vansinnets mörka demoner, i början visade sig angelägen att tillse, det de personliga företrädena motsvarades af personliga fSrtjanster, blef adeJns sinnesstäm»-Jring ytterst tendtlig emot benom. Han häll vapensyner, hvarvid ban radoeerad» odugv-JiS» Mfa imn^i iJS»U«a&i iiü skatter18

bönder, men erkände mången rik och hurtig bondeson för adelsman, lian fordrade dessutom att adeln icke blott skultø med sina privilegier fräta landets must och ligga hemma, utan rycka i fält öfven nlorn riket då det var af nöden. Det adliga anjala-lynnet förnekade sig icke vid denna Konungens fordran. Lumpet hade de förnäma officerarne anfört krigsmakten till lands, och deras oduglighet kunde icke hoppas vinna några fördelar öfver de välanförda Danskarna: derföre uttalar sig missnöje och håglöshet i de bref, som man har qvar efter en och annan af dem. Det var endast till sjöss, som Sverige skördade ära, och der anfördes flottan af Bagge och Clas Christorson Horn, den förre af ingen lysande börd, ehuru adlig, den sednare genom lika ädla tänkesätt som stora bedrifter värdig sitt höga kall och den enda som tycktes sätta rikets tjenst framför missnöjda stämplingar. Efter Horns död, då flottan råkade i andra adelsmäns händer, förföll hon. Högt beskylldes Konung Erik, att vara en ratt a dels fi tu de, den der af hat, afund och illvilja till personer af högt stånd, betungat den med olideliff rusttjenst, herremöten, resor och legationer , i afsigt att få dem till bönder och trälar, och dermed att utrota all gammftl19

adel, för alt få en ny efter sitt sinne. Man finner i denna klagan det aristokratiskt råa uttrycket af hat till all högre verksamhet äfvensom brist på sinne för den bildning, som kunde vinnas genom legationer, resor, herremöten och rusttjenst. Råa och vilda seder utmärkte adelsmännen, äfven de förnämaste, såsom Lejonhufvuden, Sturar, Stenbockar m. fl., hvilka voro befryndade med sjelfva kungahuset. Konung Erik, ehuru öfverlägsen i kunskaper och lärdom, #var det dock icke i statskonst och beräkning. Han insåg de faror, som hotade honom af de adliges hat, och i sin förbittring tillgrep han det mest otjenliga medlet, nemligen våld. Med sitt blod måste många betala stämplingar, hvilka endast kunde bevisas hafva bestått i ord och förslager utan någon bestämd plan och verkställighet. Den förvillade Konungen, som med ånger och fasa såg sig hafva rusat längre fram på straffets bana, än rättvisan och klokheten medföljt, ville tillräUaställa sina misstag, mon inan kan säga med Gustaf Adolf att hans ånger var mera skadlig än hans fel. Åtminstone gaf hanS erkännande af sina fel adeln vapen i händerna, och då de förnäma hade en så låg och ränkfull man, som Johan III att ställa i spetsen för sig, utbrast ett öppet uppror,3»

som kostade Erik sin krona och lemnade hans person till ett rof för hatets och hämdens ilska, som isynnerhet utöfvades af Olof Stenbock roed verklig djurisk råhet.

I början af Johans regering uppkom för adeln ett gyllne tidehvarf. Förläningar vankades, privilegier bekräftades, oaktadt Konungen redan 1570 klagade att Frälset titan lag och rätt slog skatte- och krono• hemman under sig m. m. Men förnämligast vann adeln derigenom, att några bland de förnämsta begynte förvärfva sig bildning och skicklighet. Ehuru (Te, genom onekligen bevisade anslag emot konungamakten och förnämligast folket, voro för-allna till näpst, begick Johan och efter lj,onom Carl IX ett stort misstag, då de genom sina förföljelser förskaffade adelns sak martyrer. Just derigenom att de mest utmärkta slutligen fälldes af Carls hödels-j xa, vanH adeln mer, än om den fått en tillfällig makt i sina händer, hvilken otvifvelaktigt folket, som hvarken tålde något offentligt herre- eller presteregemente, 1 sinom tio sk*lle krossat. Adeln vann nemligen aktning och medlidande, den vann anspråk, som tycktes rättvisa, på stora ersättningar? Den kunde klaga att Carl just sökte utrota sjelfva, blomman icke blott af adelsståndet, ulan af landets mest JsiMaée21

män, och att han förnämligast tycktes draga till sig de vildare och råare adelsmännen, såsom Mauritz Lejonhufvud m. fl. samt att han företrädesvis tycktes älska bönders umgänge, samt hysa snarare en personlig höjelse för deras mera ohyfsade seder än en politisk omsorg om deras lagliga rättigheter och fortskridande upplysning. Det var denna ställning, som gaf adeln långt större" kraft än som för ögonblicket kunde förutses; det var en ställning, lik kämpens steg tillbaka, för att vinna fart till ett så mycket kraftigare utfall.

I hela Europa förehades en stor plan af den förenade hierarkien, aristokratien och absolutismen. Ifrån skötet af

den Katolska .kyrkan utbredde sig en vidsträckt väfnad af ränker och stämplingar èmot folken och de regenter, som omfattat protestantismens sak. Der något stort anslag förehades, voro jesuiter alltid med i spelet. Att den stora väfven brast, det var resultatet af trettioårakriget. Sveriges deltagande i detta krig, den odödliga äran att hafva stått i spetsen för de ädla, som räddade samvetsfriheten, grundvalen för all annan frihet, för all bildning, föranleddes af de omedelbara försöken af jesuiterna, att insmyga sina händer ibland dem, som höllo Svenska regeringstyglarna. Då Carl IX icke röjde22

någon Inst, att tåla dessa främmande händer, riktades mot honom jesuiten Petrus Petrosas dolk. Genom Sigismund och den Svenska adelns benägenhet för honom, vunno do jesuitiska stämplingarna alltid tillfällen att åtminstone oroa och förvirra Sveriges inre angelägenheter. Carl misstänkte dem öfverallt, och der han trodde dem förefinnas, der sparde han icke "fög-ädar-nes" blod, helst han förvärfvat sig ett mäktigt stöd i allmogen, hvilken icke heller är så fallen att lägga finger emellan, der den misstänker och att taga sin egen öfvertygelse för fullgilltigt bevis.

Sedan Carl, full af hemska förebråelser för sin egen blodiga stränghet emot adeln, men tillika förhoppningar på den unga sonen, blifvit nedlagd i sin graf, begynte de blödande aristokraterna att hoppas. Liksom Erik XIV.s ånger skadade honom kanske mer än hans brott, så drog Gustaf Adolfs ädelmodiga försonlighet en här af lidanden och faror öfver fäderneslandet. En mängd af de stora familjernas medlemmar återkommo från sin förvisning till Polen. Man fordrade af den unge Konungen nya privilegier; man yrkade på återställningen af indragna gods och förläningar; man ville åter göra anspråk på företrädesrätt och slutligen uteslutande monopoliuin på all» Statens23

föMelar af äta och inkomster. Gustaf Adolf behöfde män med öfverlägsenhet. l)en ädle Johan Skytte, hans lärare, hade väl hos honom väckt många demokratiska sympatier, men dessa utplånades småningom af Axel Oxenstjerna, icke blott den störste, utan också den ädlaste af Sveriges aristokrater. Den unge Konungen måste kämpa för sin krona. Han uppfostrades så gpdt som i fält; åtminstone mognade hans snille i krigen. Hftn behöfde soldater, och då det gällde att uppställa en krigsmakt mot fienden, måste han mången gång förbise tillståndet i bondens hem, der soldaten skulle tagas. Förfärliga äro de minnen från Gustaf Adolfs tid, som ännu förvaras i gamla handlingar, domböcker och kyrkoböcker i landsorterna. Ödeshemmanens antal tilltog. Qvinnorna förmådde icke ensamma sköta jordbruket , och månget missnöjdt och oroligt utbrott måste qväfvas med vapen, mången klagan tystas med bilan. Det var nu som för Svenska Adeln en ny morgonro dsiad da-gades ur allmogens blod. De unga ädlingarne vunno ära och bildning på krigets fält j medan de gamle slogo under sig och förtryckte allt hvad de hemma kunde åtkomma. De fasansfullaste förföljelser utöfvades emot bönderna, och man kunde tro sig, då man läser de gamla handlingarna,24

förflyttad till Rysslands barbariska omr&de, I synnerhet var det i de östra provinserna, i Estland och Liffland, som aristokratien, en gigantisk blodigel, växte och gödde sig af förtrycktas merg och blod. Visserligen sökte Gustaf Adolf alltid befrämja rättvisan och skydda de förtryckta, men huru skulle nödens klagan kunna hinna ända bort till honom på hans segrars lysande bana, då alla domstolar ägdes af ädlingar, hvilka icke voro fallna för att hacka ut den ena den andras ögon? Visserligen ville Axel Oxenstjerna, att de adliga företräden, hvilkas bibehållande han fordrade af samhället, skulle motsvaras af inre ädelhet, af bildning och förtjenster, men huru skulle man kunna förmå naturen att i sjelfva födseln meddela denna bildning, dessa förtjenster, då det var på bördens rätt, som företrädena grundades? Så mycket svårare blef det att hämma aristokratien, som den, jemte sina rikedomar hemma, i kriget vann nya skatter, och nu kunde uppträda med ickè blott utländsk aktning utan också utländskt guld. Der krigsbytet icke räckte till i deras slösande händer, der gjorde adelsmannen anspråk på ersättningar och belöningar af Regeringen, och den frikostiga Christina gaf, hon gaf så länge något fans alt gifva, så länge till och med falska räkningar pre-25

sentcrades, och Frågade icke efter hurudan den krona skulle blifva, som hon lemnade sin kusin. Han måste genast gripa till svärdet, och lians politiska örnblick uppgjorde planer, lika lysande och sköna, som Gustaf Adolfs, ehuru den tappre Carl Gustaf hade den olyckan, att vid sin förtidiga död redan finna den aristokratiska hydran full-' växt

och mätt, så att hans storverk icke utfördes, utan dog ut med honom.

Redan under Carl Gustafs regering be-' gynte man finna behofvet och oundvikligheten af en räfst med adeln. Frälseståndet yrkade på 1660 års Riksdag uteslutande besittningsrätt på embetena inom Gollegier-na, der icke en gång auskultanter af annat stånd skulle kunna antagas, men ofrälsestånden, som redan under Christinas tid visat sig då och då äga en égen vilja, satte sig emot detta beslut och genomdrefvo slutligen att i Regeringsformen insattes det förbehåll: "att vid tjensters besättande meriter och kapacitet, men icke härkomst, skulle komma alt anses.11 Denna seger af ofrälsestånden, ehuru den endast bestod i en princip, som befann sig på papperet och ännu länge kunde sakna verkställighet, var likväl icke att förakta. Adeln lät den gå igenom, blott man lyckades att uppskjuta' räfsten, i akt och mening att blott man26

vann tid, den nog kunde uppskjutas. Oek-' s;\ anlades planerna, efter Carl Gustafs allt för hastiga död, ganska slugt. Den nedriga intrigen, understödd af den okunniga och herrsklystna Hedvig Eleonora, att hindra den unge Konungens uppfostran, var värdig den liga, som yrkade lifsstraff för ofrälse, som befans hafva haft alltför förtroligt umgänge med en adelig jungfru. De "tre nedriga Ständer'1 beskylldes för den afsigten att vilja göra "det förnämsta Riksståndet" förhatligt, och att söka "fä styrelsen i sådanas händer, som till helt andra förrättningar voro ernade, och på Riksdagar endast ägde att afhöra och besvara Konungens propositioner, men icke tjrnbba i reijementssakema, sjelfve proponera och taga sig något an, som till riksstyrelsen Och Konungens omsorg hörde." Den åkta aristokratiska och ofördragsamma andan uttalade sig sålunda allt skarpare; den blef så obillig, att till och med många bland sjelfva adeln, i synnerhet de yngre, som ännu ägde ofrälsesympatier och som blifvit adlade för sina personliga meriter, blvgdes och insågo en reduktions nödvändighet.

De inre förhållanderna under Carl IX:s olyckliga krig med Danmark, der Svenska flottan, i sig sjelf utmärkt både till antal, utrustning och bemanning, af sina adliga27

befälhafvare rent af manövrerades till sin undergäng, äro ännu icke fullt utredda. Många skuggor af nattliga ränker och lömska stämplingar framskymta, ännu icke af våra häfdatecknare belysta, i den tidens handlingar. Hvad som är säkert, är att om Sverige då befann sig nära sin undergång, var denna i allmänhet den uppblåsta och listiga adelns verk.

Efter krigets slut, då Ccfrl Åtminstone fått lära något och flere yngre förmågor, som samlat sig omkring honom, hunnit göra sig kända och utbilda sig, hade fäderneslandets nöd växt till en sådan höjd, att den fruktade reduktionen icke längre kun-, de uppskjutas. Förfärliga äro de handlingar, som kasta ljus öfver detta Carl XI:s storverk. Man uppdagade grofva bedrägerier af falska räkningar, under hvilkas slien gods blif\it fordrade af kronan och förlänade åt äfventyrliga ädlingar. De lumpna-ste nycker hade bortskänkt kronans egendomar, och innehafvarne hade begagnat hvarje med rätt eller orätt vunnen fotsbredd jord för att ännu ytterligare inkräkta på de "tre nedriga Ständernas" område af land och fördelar. När derföre undersökningen skedde om den lätt, med hvilken en mängd gods af adeln innehades, sträcktes den så långt tillbaka, att en icke28

ringa mängd af de förnäma familjerna måste återgifva sina flesta håfvor och se icke blott sina rikedomar, utan äfven ofta sin nödtorftiga utkomst förminskad. Hela reduktionen skulle emedlertid förmodligen af-lupit skonsammare, eller åtminstone saknat ètt och annat drag af nu uppenbar orättvisa, om icke behofvet att qväsa aristokratien, lockat de ofrälse Stånden i skötet af én annan icke mindre farlig fiende till men-niskoväl och samhällslycka: suveräniteten. Det ansågs oundvikligt och nödvändigt att lemna Konungen den absoluta makten, för att motväga adelsintressena, men redan under Carl XI:s regering framsköto knoppar-ha till de bittra och giftiga frukter, som Carl XII gödde med blod och bragte till taognad.

Således hade Svenska folket kastat sig i tvenne plågoandars armar, suveränitetens och aristokratiens, hvilka väl kämpade e-mot hvarandra, men icke glömde att hvardera rycka åt sig så mycket so:n möjligt "äf folkets goda. Det var på folkets bekostnad de förde sin strid. Men ehuru djupt 'ännu detta folk var sjunket under den grad "af välstånd, som det eljest, om det fått L naturlig ordning utveckla sig, skulle hunnit, bibehöll sig dock hos detsamma eh na-tionalkraft, en frihetskänsla, som icke öf-29

verallt kände utplånas. Sjelfva det lägers-vall, hvaruti under Carl XII:s tid alla näringar förföllo, den folktomhet, som uppkom i landet, gjorde att behofvens och fattigdomens söner, bönderne, bättre drogo sig fram, än de förnämare öfverfiödets bortskämda barn. På de öde hemmanen i landsortenia uppväxte en manligt stark och fri-hetsälskande generation, midt under det e-lände, som de förrädiska herrarne och den hejdlösa regeringen drogo öfver landet. Sedan den ädle Magnus Stenbock blifvit, genom de förnämas hat, hindrad i sina krigiska företag, och slutligen fången i Danmark, bedrefvo herrarne mera ohejdadt^ sina anslag. Visserligen kom Carl sjelf hem och yttrade till och med den tanken, att Grefve Arvid Horn, chefen för de förnäma aristokraterne, var ett hufvud för hög, men dels hade Konungen andra planer, dels var ännu icke tiden inne att reducera personerna, såsom Carl XI hade reducerat godsen. Tiden kom emedlertid ingen gång, emedan en kula, enligt alla anledningar, af adelspartiet skjuten, afskar Konungens lif och möjliga planer. Efter hans fall fingo, under den inskränkta, stolta, lågtänkande Ulrika Eleonoras och den vällustige Fredriks namn och firma, herrarne af partiet fritt spel. Den nedrige Rehnsköld förstörde hela ar-30

"mén möt Norrige, och med flit lemnades kusterna öppna för Ryska härjningarna, så att allmoge och borgerskap emellan Norrbotten och Småland med ruinerna af sitt välstånd fingo betala den fördel, som partiet behöfde vinna och som endast bestod deruti, att det hade tillintetgjort den kraft, som ligger i ett borgerskaps rikedomar. Men för att rätt fatta riktningen at aristo-kraternes plan, måste man känna deras förnämsta ledare. Vi kasta på dem en blick.

Grefve Arvid Bernhard Horn, det ena adelspartiets hufvudman, var en representant af den gamla, stela aristokratien, som fordrar helt andra företräden, än de blott idealiska af bördsanseende och rang. Han var förmögen och nogräknad om sin myndighet. Under det hofvet var nästan fattigt, medförde Horn penningpåsar i sin vagn, för att alltid vara i tillfälle att bistå tiggare. I rådet ville han endast se ättlingarna af de äldsta slägter. Han ägde all 'den fordna aristokratiens stolthet, men hede lärt sig i sin ålder att dämpa brusande "passioner till en lugn och äfven mild yta. "'Grefve Carl Gyllenborg, hans motståndare, 'var en ädling1 af annat slag. Med mera 'bildning, men äfven mera lättsinnighet, ville han lysa på ett annat sätt. Han ströd-~de omkring sig glänsande skänker, utöfver31

måttligheten af sina tillgångar. Hans lystnad var, att, genom de främmande Ministrarne, söka få från hofven den tidens konungars och drottningars porträtter, med hvilka han beklädde sitt förmak.

De tvenne partierna antogo ett slags lynne af sina anförare. Det enas sträfhet, det andras lättsinne gingo likväl båda ut p.» ett, att rycka till sig inflytandet på regeringens gång och använda fäderneslandets krafter till fördel för sina enskilta parti-åsigter. Det var derföre, som taflan af frihetstiden nu höljes af en nattsvart skugga, skuggan af utländska korruptioner. Inga enskilta statsmanna-egenskaper, inga drag af personligt värde förmå utplåna förnedringen af detta system. För att få skörda med mera säkerhet, tillät adeln också korruptioner i de andra Stånden, der i synnerhet den ryktbare Bondeståndets Taleman Olof Håkansson på riksdagarna samlade sig rikedomar. För att få njuta, hvad den förmådde, byggde adeln sin förèträdeSrätt på helgden af privilegier, såsom alltigenom, men sökte också alt grunda de andra Ståndens ' rättigheter på samma sätt. Stånd, som existerade endast genom papperslagar, icke i : följd af naturliga, politiska förhållanden, voro lättare att styra. Man begynte med - skrufningar på privilegierna, och för att få32

behålla dem, som funnos, jemkade man sedan med sig. Men allt mera växte oenigheten. Man kände behofvet af en representationsförändring, men man såg icke efter grunden till detta behof. Man kastade sina blickar uppåt regeringens höjder, icke nedpå folkets grundval. Det var derföre som Gustaf den Tredje lyckades bemäktiga sig prerogativer för kronan och vinna en makt, egentligen också grundad på papper och bibehållen med list. Regementsförändringen 1772 skänkte i sjelfva verket kronan ingen sann och verklig fördel: den befläckade henne med orättvisa och falskhet, och beröfvade henne det förtroende af folket, hvarförutan hon icke kan bibehålla sig, ty den regering, hvars grundval icke utgöres af rättvisan och redligheten, bär inom sig fröet till si» förnedring och sitt fall. Allt, hvad en listig regent kan vinna af folket, måste kronan återbetala med drygt intresse \ så har alltid varit händelsernas

gång-

Gustaf III kunde, oaktadt sin sluga politik, aldrig vinna Adelns fulla förtroende och kärlek; han hade söndrat ståndet i partier, han hade splittrat dess intressen, för att kunna hafva det i sin hand, men det var just ett af dessa partier, som slutligen störtade honom och besudlade Sveri-,33

ges historia raeii ett nytt konungamord. Om äfven Gustafs falskhet dragit öfver Sverige mången olycka, skulle dock den lysande fursten, som åtminstone var varm ßr Sveriges ära, vunnit mycket och rättat många af sina fel, om han icke haft Adeln emot sig. Det elände, kännbart genom flera generationer, som brännvinsbränningen ådragit nationen, hade troligen förminskats och af sig sjelf upphört, om Adeln vid 1780 års Riksdag icke intrigerat med Bondestån-< det. Olägenheterna af den regala bränn" vinsbränningen voro stigna till en sådan höj~d, att troligen Bondeståndet ingått på hvad bevillning som helst, för att slippa den, och det uppgifves, att Gustaf med fli‡ drifvit den så högt, för att förmå Ständerna att åtaga sig den afgift han begärde. Men Adeln, som fruktade afgiften för sina redan förut utarmade och utsugna under-hafvande, sökte med kalkyler och sofismer inverka på bönderne. En adelsman bevisade, att landet skulle behöfva införskrifva öfver 100,000 tunnor säd mera hvarje år, om brännvinsbränningen öfvergafs af kronan, som kunde taga 18 kannor ur tunnan, då den enskilde icke kunde bränna mer än 13. Presternes klagan öfver krogarna vid vägar och kyrkor, och den demoralisation, som föranleddes af do utdelade belöningarna34

till hemliga angifvare af brännvinsbroM, uträttade intet. Den listen begagnades alt erbjuda Gustaf en så ringa afgift, att han — behöll sina bränneriet Missnöjd, upplöste han Riksdagen.

DA ban följande året i sockenstämmor öfver hela Riket erbjöd brännvinsbränningen fri mot en afgift af 10 lisp. torr Råg för hvarje helt hemman, befann sig Adeln angripen på ett nytt sätt, der den icke hade samma lätthet att försvara sig, som på Riksdagen. Nu stodo ädlingarne isolerade i socknarna, och bönderne, som icke förstodo sig på den finare politiken, sågo i dem endast fiender till den allmänna välmågan. Flere Adelsmän inlemnade till sockenstämmoprotokollen diktamina af så skarpt innehåll, att Konungen fann nödigt utfärda en "kungörelse och varning emot obehöriga och vrånga omdömen öfver Kongl. Maj:ts författningar." Den magasinsinrättning, hvartill brännvinsarrendet, som afgiften kallades, förnämligast blef användt, visade sig välgörande för landtmannen och tillvann Konungen mycken popularitet, medan hatet mot Adeln och dess motstånd mol "de välgörande och landsfaderliga afsigterna" upplågade.

Sveriges Adel befann sig nu i en vigtig och betydelsefull ställning. Monarken, so»35

smckle med den ena handen och blodigt särade med den andra, hade otvifvelaktigt invecklat sig och riket i bedröfliga och farliga förhållanden. Inom riket jäste missnöjet; alla de onda passionerna emellan medborgare voro anblåsta, så att de glödde. Utom riket var ställningen orolig. Rysslands planer på Finland, redan frnmstuck-na under Adolf Fredriks tid, voro icke Gustaf obekanta. Men det låg icke i Gustafs karakter att handla öppet och kraftfullt. Han bröt på ett lömskt sätt freden och Sverige befann sig i krig med sin östra granne. Nu hade Sveriges Adel kunnat uppträda stort och värdigt. Hade Adeln glömt sin småaktiga hämd, sin lumpna egennyttas hade hon känt sig lifvad af den gamla, ridderliga andan, som eldade Gustaf Adolfs hjeltar; hade hon med all kraft deltagit i ansträngningarna mot lienden, då är intet tvifvel att ju icke Ryssland måst vika tillbaka och genom uppoffringar åt Svenska tapperheten köpa sig tid och ntrymme för nya beräkningar af sin statskonst. Man känner ställningen i Petersburg den tiden och vet, att det ingalunda varit någon o-möjlighet att åter plantera Sveriges fanor på Newas stränder. Med äran efter ett sådant fälttåg, men den moraliska kraft Ståndet derigenom vannit, hade det kunnat upp-36

träda och verka för limning- och rättvisa inom landet, hade det kunnat leda Konungen och upplysa folket. Men när har Sveriges Adel tänkt stort och ädelt i massa? Mr har fäderneslandets allmänna bästa varit dess syfte V Den eviga skamfläcken af Anjalaförbundet, af det fega öfvergifvandet af fanorna just under ett fälttåg, den låga trolösheten att träda i förrädisk underhandling med fienden just under kriget, kunna aldrig öfverskylas af Gustaf lits fel eller stämplingar. Äfven om Gustaf varit en föraktlig menniska och en afgjord adelsfiende, kunde Adelns uppförande aldrig finna en Orsäkt. Faran för fäderneslandet var gifven, och den, som då, vare sig på hvad sätt

som helst, sviker, är en fäderneslandets förrädare. Fegt var det också af-Gustaf att dagtinga med förrädarne, istället för att öppet gripa dem med lagens ärm. Hade han i tid, enligt krigslagarnas bruk och rättvisans kraf, straffat förräderiet, skulle alltsammans tagit en ny riktning. Men han sökte, i stället för att öppet kräfva blodig räkenskap, reta de ofrälse-stAnduns hat emot Adeln. Liljehorns förräderi, då han vid Högland icke uppfylldø »in skyldighet, de fleste herrarnes deltagande i. Anjalastämplingarna, och otaliga • andra afskyvärda gerningar öfver sky Ides,37

bemantlades, borttrasslades i rättegångar och försonades med personliga benådningar efter nyok eller beräkningar. Hvad Adeln än trodde sig vinna på 1789 och 1791 års Riksdagar, ett brännmärke hade den vunnit, der namnet Anjala stod läsligast och outplånligt, och detta brännmärke aftvåd-des ingalunda af Gustafs blod, då han lönnmördades af faktionen.

Ur Gustaf III.s blod uppspirade för Svenska Adeln ingen ljuf frukt. De olyckor, som de adliga stämplingarna ådragit konungahuset och fäderneslandet, den skamfläck, «om partierna satt på nationalkarakterett och den rättvisa harm, som derföre rikta* des mot Adeln, måste naturligtvis föcgifta den önskade frukten. Äfven genom Svenska folket gick, lik en orolig aning, känslan af Franska revolutionens verldshistoriska betydelse. Bördens rättigheter hade, genom de blodiga företeelserna i Frankrike, blifvit störtade icke blott såsom en princip utan i sjelfva utöfningen. Det nya, ungdomliga lif, som uppenbarade sig i republikanernas tänkesätt och bedrifter, väckte sympatier öfver allt, och äfven i Sverige funnos lågande vänner af den pånyttfödda folkfriheten, denna ädla frihet, som Adeln trodde sig under partistriderna kunna eröfra från de svaga regenterna och behåUà

438

ièsom ett privilegium for sig enskilt. Thorilds bemödanden för tankefrihetens seger qvästes lyckligt af förmyndareregeringen efter Gustaf III:s död. Hertig Carl, som sjelf varit jakobin i yttranden om också ifcke i tänkesätt, fann sig omspunnen af samma nät, som Adeln alltid försökt lägga omkring thronen. Den Armfeltska sammansvärjningen var helt och håUet adlig. Den* aa politiska äfventyrare fruktade jakobi-msmen framför allt, och det var icke en» samt personlig hämd, som eggade honom; det var en känsla af faror för hela Adela. Èton utmålade för Ryska Kejsarinnan Sverige såsom en "'foyer de Revolution dmu le Nord\ och klagade öfver det stora an* talet af 'Veuirims par état et Fuinéans") som han ansåg olycksbringande för natio* »en. Han ville rädda Adeln genom att be* reda dem tillflykt i absolntismens sköta Men menskliga beräkningar ock anslag haf* Ta icke privilegium på ofelbarhet, åto d« Sto af adlig extraktion. Hela förhållandet emellan Adel och folk tog en annam rikt* ning, än så väl Baron Armfelt, som de gömda machinistema på Svenska riksskådeplatsen beräknat. Anslagen mot den unge Konung Gustaf Adolfs lif behöfde ingalunda verkställas. Hans uppfostran oeli natur* liga anlag gjorde honom till en af de for-39

derfligaste regenter, som innehaft Sveriges thron. Omgifven, alltifrån spädaste åren, &f alla bördens mest trångbröstade representanter, genomträngd af inbillningen om sitt blods gudomliga ursprung och deraf följande anspråk, bibehöll han likväl en känsla af rättvisa och kungligt ädelmod, hvilken otvifvelaktigt förtjenar aktning, medan lians inskränkta förstånd och oförmåga att rätta sig efter tiden, störtade både honom och hans folk från höjden af makt och an» seende. Vid 1SOO års Riksdag hade Gustaf Adolf bort lära k ån Ka Sveriges Adel, om lian icke gjorde det förr. Då frågan gällde Banko- och Riksgäldsverken, uppträdde g>å ett frimodigt sätt flere af de Adelsmän, .Bom ägde den största bildningen, den ungdomligaste k.afteu och derför räknade på de lifligaste sympatierna, och yrkade publir (Citet af dessa verks förvaltning. Saken var i eig sjelf ieke orättvis, men herrarne stridde icke såsom rättvisans och den allmänna principens förfäktare, utan såsom Adelsmän, hvilka ytterst utgingo från sina privilegier, åberopade dem, och då de ieke vunno, förkastade dem. Konungen yttrade «in grämelse öfver det som förefallit, men lät herrarne afkläda sig sina adliga värdiga -Aster. Han antog således att de adliga privilegierna icke äro oafb ändliga och så40

fästade vid börden, att de jn icke genom tillfälligheter kunna skiljas från personen. Men detta antagande ångrade han snart oeh utgaf en ganska skarp förordning "om det ansvar, hvartill en Svensk Adelsman g'ör sig skyldig, som sitt adelskap eller någon Ridderskapet och Adeln tillhörig laglig rättighet sig afsäger? Det var att rent af göra

adelskapet till ett åtlöje, då personer skulle med ansvar forbindas att bära dess företrädesrättigheter. Då bördens helighet sålunda ansågs behöfva bekräftelse af en straffbalk, hade den förlorat aktningen i allmänhetens ögon, liksom den förut blifvit föraktlig i de tänkandes. Gustaf Adolf hade sårat Sveriges Adel så djupt, att has aldrig kunde vinna förlåtelse af densamma. Han fördes derföre af en liga hofmän alltmera bakom ljuset; man dolde för honom folkets tänkesätt och nöd; man bedrog och förrådde honom, tills jäsningen inom hans Jtrånga hufvud nådde sin höjd, folkets tålamod var uttömdt och hans afsättning kunde verkställas. Han påskyndade katastrofen genom den vanära, han kastade på garderna, der de förnämas söner tjente såsom officerare. Det var ett parti Adelsmän, som verkställde 1809 års statshvälfning. Den var oundviklig, den utgjorde fäderneslandets enda räddning, och den lye-41

kades, emedan folkot ännu var döfvadt af de slag det erhållit under kriget.

Då raau öfverser hela gången af Gustaf IV Adolfs regering, finner man huru han steg för steg, ledd af sina rådgifvare, framskred mot sitt fall. Man kan icke misskänna en djupt beräknad och listig plan, som låg till grund för alla de missvisningar den bedragne Konungen erhöll. Det ligger i hans egen oduglighet att regera, ingen ursäkt för förrädarnes falskhet. Att öppet gå ga sanningen åt sin regering, hade icke blifvit brukligt ännu. Gången af kriget mot Ryssland är i allmänhet känd-, men man känner icke lika allmänt, att do adliga offl-eerarne befallde reträtter, der de voro alldeles onödiga, att de flydde efter segrar, som soldaterne köpt med sitt blod. Så var likväl händelsen. Sörjande och förtviflade lydde trupperna, och dor doras knot lät förnimma sig, der urartade det dock aldrig till myteri eller olydnad. Cronstedt och Gripenbergs förräderi®r stå såsom eviga skamfläckar i Adelns annaler. Och just de, som fört Gustaf Adolf till branten, voro de som stötte bort den fallne och yille, ander fosterlandskärlekens täckmantel, plocka till sig fördelarna. Men revolutionsriks-dagen sammanträdde med ön fysionomi, som icke behagade de förnäma. Adeln42

måste de jure medgifva en mängd rättigheter åt de ofrälse, sedan dessa rättigheter genom tidens och omständigheternas förhållanden de facto blifvit förlorade åt dem. Men att redan då man kände, huru listigt de ofrälse stånden åter lockades uti och höllos fast i snaran, bevises af Erik Anderssons i Grindby anmärkningar och den skrapa han derföre fick uppbära af Konung Carl Xffl personligen. Det var endast med möda, och såsom ett slags medgifven gunst, som rättigheten att befordras till Statens högsta embeten också utsträcktes till de ofrälse, ehuru vissa embeten ovillkorligen förbehöllos åt Adeln. Genom detta blef likväl Adelns glans mera beroende af Konungarnes skiftande ynnest och välbehag, än förr, och man kan hoppas att i tidernas längd en folkvän till Konung kan göra alla medborgare till lika inför rättvisan och inför den ynnest, som utgår från regeringen.

Men då vi nämt vår nuvarande konstitution, hvars brister blifvit allt mera genomskinliga, och hvilken regeringen och publiciteten liksom i täflan sökt att sönderslita, faller oss åter i ögat det falska spelet af en understucken opposition. Konstgreppet att ställa sig i spetsen för dem, som yrkade förbättringar och reformer, och leda alla deras bemödande så mycket som möjligt43

förbi de adliga privilegiernas helgade område, har blifvit afslöjadt, och det blir allt mer och mer tydligt, att nationen hvarken representeras af Adeln eller nöjer sig med ord ntan bestämda resultater af sina valda och inför samtid och efterverld ansvarige ombud.

Yid en återblick på Sveriges historia finne vi sålunda, att alla de olyckor, som fäderneslandet burit, kunna härledas från tillvarelsen af dess Adel, från den i en stat alltid orättvisa och förderfliga grundsatsen, att en kast får finnas till för sin börds skull, får äga inflytande, företräden och anspråk utan att äga några egenskaper af eget värde, hvarken som embetsmän, vet-tenskapsmän eller egendomsinnehafvare. Vi finne huru äfven särskilt de flesta förluster som landet lidit, ytterst berott på den olycksaliga principen att anförtro befäl öfver flottor och härar, ledningen af rigtiga angelägenheter och inflytelserika embeten åt dessa fullblodets anspråksfulla representanter, som sällan motsvarat folkets förtroende och uppdrag, och der de gjort något för det allmänna bästa, der de utfört en bedrift eller fullbordat ett stort verk, icke förgätit att kräfva belöningar, äfven om de skulle bestått i rikets yttersta skärf. Att Adeln en gång göres ansvarig för allt det44

onda den bedrifvit, är rättvist, då den hittills endast åberopat sig på det goda den uträttat, och då det är på detta

goda (som den uteslutande för sig behållit) den vill grunda sina anspråk. Det goda torde ofta befinnas skenbart, medan det onda står qvar i sin förfärliga skepnad både i häfderna och verkligheten.

Digitaliserad av Projekt Runeberg och publicerad på http://runeberg.org/svadelhi/.

Konverterad till .pdf, .epub, .mobi och .txt av Arkivkopia och publicerad på https://arkivkopia.se/sak/runeberg-svadelhi.

Filen skapad 2018-12-17 11:42:46.375601